

A JENAI CORVIN-CODEX.

Közli: Csontos János.

Már Pflugk Seckendorf Lajoshoz intézett levelében említé, hogy a jenai egyetemi könyvtárban »Baptistae Guarini ad nobilem adolescentem Gambalim (sic) de ordine docendi ac studendi«¹⁾ című latin hártýakézirat őriztetik, mely a czimlapon Mátyás király czimerével van díszítve s minden kétségen kívül a hirneves budai Corvinából származik.

Mikor került a kézirat a jenai könyvtárba ezt Pflugk nem tudja, de egész határozottan állítja, hogy maga Guarinus küldte Mátyásnak.

A kéziratot 1704-ben kiadta Struvius Jenában,²⁾ s mint Kovács-Martinyi Mihály (ki úgy látszik a kiadást használta) állítja, »de formandis studiis« cím alatt rövid előszót írt hozzá.³⁾

Azóta a többi corvin-codexekkel együtt említették a kéziratot: Berger,⁴⁾ Bosius,⁵⁾ Schier,⁶⁾ Kovács,⁷⁾ Wallaszky,⁸⁾ Bu-

¹⁾ Epistola ad perillustrem ac generosissimum Vitum Ludovicum a Seckendorf virum de vtraque republica meritissimum praeter fata bibliothecae Budensis librorum quoque in ultima expugnatione repertorum catalogum exhibens. Sumptu Jo. Bielekii bibliopolae Jenensis M. DC. LXXXVIII, p. 47

²⁾ Bibliotheca Historiae Litterariae selecta. Ex editione Iugleri Jenae 1754, 507 l. — Introductio in notitiam rei literariae cur. Fischer p. 376.

³⁾ Fragmenta litteraria rerum hungaricarum. Jenae. 1808. I. 20 l.

⁴⁾ Programma de Budensi Mathiae Corvini Bibliotheca. Lipsiae 1748, 4.

⁵⁾ Programma de Bibliothecae Budensis fatis. Wittembergae. 1748.

⁶⁾ Dissertatio de Regiae budensis Bibliothecae Mathiae Corvini ortu lapsu interitu et reliquiis. Editio altera Viennae. 1799, 73. l.

⁷⁾ Idézett helyen.

⁸⁾ De bibliothecis quibusdam veterum etc. Cassoviae. 1816, 16. l.

dik, ¹⁾ Vogel ²⁾ és Toldy, ³⁾ a nélkül azonban, hogy tüzetes bibliographiai leírását közölték volna.

Rómer Flóris nagyérdemű tudósunk, ki a Corvina történetéhez és bibliographiájához két évtized óta gyűjt adatokat, hasonlóképen látta és megvizsgálta a kéziratot, ismertetését azonban nagy munkája számára tartotta fenn, melynek megjelenését az irodalomtörténet várva várja.

A »Magyar Könyv-Szemle« egyik feladata levén a Corvina-kérdés tisztázásához közremunkálni, midőn a jelen füzettel hatodik évfolyamába lép, a második lustrumot oly corvin-codex ismertetésével kívántuk megkezdeni, mely irodalmunkban ekkorig tüzetesen leírva nincsen, s melynek czímlapja alakjánál fogva alkalmas arra, hogy folyóiratunkban mint fénynyomat többszörösíttessék. E célra a jenai corvin-codexet választottuk ki, melyet a jenai egyetemi könyvtár a múzeumi könyvtár használatára készséggel átengedett. Ismertetését a következőkben adjuk.

A kézirat a XV. században íratott s 8-ad rétből 34 beírt és 2 üres hártylevélből áll. Magassága 21, szélessége 13 cmeter.

Kiállítása egyszerűbb mint a Florenzben készült corvin-codexeké; sem a hártya finomságára, sem az írás minőségére nézve nem vetekedhetik ezek díszével, préselt borjúbőrökötése pedig egészen olyan, mint a minőt a XV. századi olaszországi származású egyszerűbb kéziratokban általában észlelünk.

Nézetünk szerint tehát a kézirat nem Mátyás megrendelésére készült, mivel ezekben mind a belső kiállítás mind a külső kötés sokkal fényesebb, hanem vagy vásárlás vagy ajándék útján jutott a Corvinába.

De ha anyagánál és írásbeli kiállításánál fogva a kéziratot az egyszerűbbekhez soroljuk is, el kell ismernünk, hogy lapszéli lombozatos díszítése, a czimer és az ezt környező lombozatos arabeszk egyes miniator munkája, mely nagyon hasonlít a bécsi, wolfenbütteli és modenai könyvtárakban levő fényesebb corvin-codexek lapszéli díszítéseéhez.

¹⁾ Entstehung und Verfall der berühmten von König Mathias Corvinus gestifteten Bibliothek zu Ofen. Wien 1840, 19. l.

²⁾ Verzeichniss der corvinischen Handschriften in öffentlichen Bibliotheken. Serapeum Zeitschrift für Bibliothekenwissenschaft, Handschriftenkunde und ältere Litteratur. 1849, 17–19. sz.

³⁾ A M. Nemzeti Irodalom Története. Pest. 1862. II. 36 l.

A kézirat írásbeli jelleme kerek minuscula, mely megsárgult, rosszul simított hártján vékony vonásokban, tentával húzott vonalokon szabályosan foly. A szöveg gyakori rövidítéseket és rendes interpunctiókat mutat fel, javításnak azonban rajta semmi nyoma. A kézirat tehát emendálva nem volt.

A lapszéleken előforduló mutató jegyekből azonban következtethetjük, hogy azt egykorú egyén használta, ki a szöveg figyelemreméltóbb helyeit: »nota«, mutatókéz és más jegyekkel jelölte meg.

Arany initiale csak egyetlen egy van a kéziratban, a czimlapon; a többi kezdőbetűk a fejezetek elején mind kék színűek, egynek kivételével, (a 23^b levélen) mely vörös színű.

A vörös színnel a rubricator általában igen fukarkodott. A szövegben csak a czimlap homlokát rubrikázta, a szöveg többi részét érintetlenül hagyta. A lapszéleken azonban rubrummal jelölte meg azon írók és jelesek neveit, kikre a szerző a szövegben hivatkozik, vagy kiknek műveiből egyes helyeket idéz. Így például itt találjuk Ovidius, Virgilius, Plinius, Socrates, Aristoteles, Lycurgus és mások neveit, s a 19^a levél lapszélén: »Ovidius fastorum« feljegyzést arany betűkkel.

A kézirat levelei csak terniókkal vannak jelölve, egykorú lapszámozás nincs rajtuk. A terniók 6 levelesek s rendes custosokkal birnak.

A kézirat Baptista Guarinusnak, a hirneves veronai Guarino fiának, »de ordine docendi ac studendi« czimű munkáját tartalmazza.

A munka egykorú kéziratban több külföldi könyvtárban létezik s Hain négy XV. sz. kiadást¹⁾ sorol fel belőle:

¹⁾ E kiadások a következők: 1. Baptista Guarinus: De ordine docendi ac studendi. F. 1. a: Baptista Guarinus ad Maffeuam Gambaram || Brixianum Adolescentē generosū discipulum || suum de ordine docendi ac studendi. Data est ep: Vero || nae. XV. kal martii. 1459. Term. opus f. 21. b: hac lin.: obtempera Fili clarissime. s l. a. et typ. n. 4. r. ch. c. f. (in extremo marg.) 23—25. 1 ff. — 2 Baptista Guarinus ad Maffeuam Gambaram Brixianum adolescentem generosum discipulum suum de ordine docendi ac studendi. s. l. a. et typ. n. 4. (Mutinae, Dominic. Rochoziol. c. 1496.) — 3. BAPTISTA GUARINUS AD MAFFEUM GAMBARAM BRIXIANUM ADOLESCENTEM GENEROSVM DISCIPVLVM SVVM DE ORDINE DOCENDI AC STUDENDI. In fine nulla subscr. s. l. a. et typ. n. 4. r. ch. c. s. a-c, 18.

Belértékéről Dr. Ábel Jenő tudós barátunk így nyilatkozik:

»A mi Baptista Guarinus »de modo docendi et discendi« című művének irodalomtörténeti értéket illeti, nem becsülhető eléggé nagyra, minthogy Aeneas Sylvius és Vergerius didaktikai munkái mellett csaknem az egyedüli, mely a humanisticus oktatás mivoltával közelebb megismertet bennünket; és azonkívül még legnagyobb részét a legkiválóbb humanisticus tanárok egyikének, Guarinus Veronensisnek módszerét tünteti fel. És ezen utóbbi körülmény teszi e kis művet ránk magyarokra nézve oly érdekessé; ez ugyanis Janus Pannonius »Panegyricus in Guarinum«-jában kívül a főmunka, melyből Janus Pannonius humanisticus tanulmányainak menetét és módszerét megtudhatjuk. A mi végre e munka jenai kéziratának értékét illeti, e kézirat nem tartalmaz ugyan semmivel sem többet mint az 1514-iki strassburgi kiadás, de legalább megtudjuk belőle a mű keletkezésének pontos datumát (1459, márcz. 18.), míg eddig csak azt tudtuk, hogy 1458 táján iratott, nem sokkal azután hogy az öreg Guarino Strábó fordításával elkészült (L. Georg Voigt, *Die Wiederbelebung des classischen Alterthums oder das erste Jahrhundert des Humanismus*. 2-ik kiadás, Berlin 1880. I. p. 555.)¹⁾

Reánk különben nem a munka belértéke, hanem a kézirat

ff (Forte ed. praeced). — 4. F. 1. a. tit. : (B)Aptista Gua || rinus de mō || ordine docen || di ac discendi. F. 16. Guarinus Baptista Gua || rino filio suo jocundissimo libelli sequētis auctori salute. F. 2. a. (c sign. A y): Baptista Guarinus ad || Maffeum Gambaram Brixianum adolescentem gene || rosam discipulum suum de ordine docendi ac studendi Opus explicit f. 11. b. : — Uerone. XV. kal. Marty. M. || cccc. LIX Deinde subscr. : Finit modus 2 ordo docendi ac discēdi Guarini bapti || ste, impressus heydelberge, per Henricum knoblochtzer | impressarie artis magistrum Anno salutis nostre Millesimo quadringentesimo octogesimo nono XV. kl. Januarias 4. g. ch. c. s. 36. l. II. ff. (Hain: Repertorium Bibliographicum. I. p. II. 8128—8132. sz.)

¹⁾ A tudós Voigt, kire t. barátunk hivatkozik, Baptista Guarinus ezen munkájának XV. századi kiadásuiból, az egyik hely, nyomda és évnélküli és az 1489-iki heidelbergi kiadást, melyekben a munka keletkezésének ideje határozottan (bár a jenai kézirattól eltérően) ki van téve t. i. »Verone: XV. Kalendas Martii 1459.« úgy látszik nem ismerte Csak így magyarázhatjuk tévedését, hogy a munka keletkezésének idejét saját tanulmányai alapján 1458 tájára tette. De nem ismerte a Struvius-féle kiadást sem, mert észrevette volna a különbséget, mely a keletkezésben a jenai és az előbbi kiadások közt, alkalmasint a másoló hibájából, létezik. Cs.

bibliographiai ismertetése tartozik, főleg azon körülménynél fogva, mely provenienciájához fűződik.

Mikor került a kézirat Mátyás király könyvtárába, erről pozitív adataink nincsenek. Baptista Guarinus ajándékozta-e Mátyásnak, mint Bosius Lambeciusra tévesen hivatkozva állítja, avagy Mátyás úgy vásároltatta a készletből, valamely olaszországi könyvpiaczon? ezt meg nem határozhatjuk. Meglehet, hogy Baptista Guarinus levelezései, vagy Mátyás király számadaskönyvei, vagy más egykorú adatok, ha még napfényre kerülnek, fel fogják deríteni e körülményeket, ma azonban e tekintetben csak feltevésekre vagyunk utalva.

Annyi valószínűnek látszik, hogy a kézirat nem Mátyás megrendelésére iratott, s lapszéli diszítéseiből, a címer kiállítási jelleméből, és oldalrabezkjeiből, melyek nagyon hasonlítanak a fényesebb corvin-codexek diszítéseihöz, még azt is következtethetjük, hogy azokat Mátyás király uralkodásának utolsó tizedében, mely időre a fényesebb corvin-codexek esnek, készítették.

Nem mondjuk, hogy a kézirat is ekkor került a Corvinába, de lapszéli diszítéseit nézetünk szerint 1480 után festették.

A kézirat üres hártylevéllel kezdődik. Ezután következik a címmlap, melyet műízléssel készült virágos lapszéli diszítés, egy arany initiale és Mátyás király koronás címere ékesít. Ezt két oldalról színes lombozatos, a lapszéli arabeszkhez hasonló, festés veszi körül, mely a címmlapnak igen élénk színt kölcsönöz. A lapszéli arabeszkék vörös, kék, zöld és sárga színűek, s tollrajzokkal és fényes arany bogyókkal vannak diszítve.

Az alsó lapszéli címerpaizsban az első és a negyedik mezőben van a szokásos négy ezüst pólya, a második és harmadikban a kettősfarkú ezüst cseh oroszlán arany koronával, a szívpaizsban pedig kék mezőben arany ágon álló fekete holló, csőrében csúcsos arany gyűrűvel. A holló szemét arany pont, szárnyát arany vonás jelöli; az arany ágból pedig három levelű aranyos hajtás fakad.

A címmlap jól sikerült hasonmását (fénynyomatban) olvasóink műmellékletünkön találják.

A kézirat Baptista Guarinus ajánlólevelével kezdődik Maffeus Gambará (brixeni) nemes ifjuhoz, kinek a szerző a munka

és az ajánlás indokát ékes szavakban adja elő. Az ajánló levelet a címlap homlokán a következő vörös felírás előzi meg:

»BAPTISTA GVARINILI | bellus ad nobilem adolescentem | Maffeum Gambaram de ordine | docendi ac studendi;« Ezután következik az ajánló levél: »ETSI MAFFEE | carissime ea sit morum et ingenii tui elegancia, ut sponte tua non in diuiciis aut maiorum imaginibus quae Tibi larga manu fortuna praebuit sed in virtute veram nobilitatem repositam esse antea iudicares« etc., mely a 2b levél elején végződik ekképen: »et precepta ipsa assidua exercitacione vera esse cognosces.« Itt megjegyzem, hogy a címlap alsó lapszélén a címér mellett XVIII. századi írással a következő feljegyzés olvasható: »Insigne hoc est Mathiae Regis Hungariae Corvini, ad quem hic missus est codex ab ipso Guarino, vide Lambecii Bibl. Caes. c. 9. p. 994.«

E feljegyzés szerint, melyet Kovách-Martinyi Bosiusnak tulajdonságát¹⁾, a kéziratot maga Guarinus küldte Mátyásnak, mely állítás azonban, miután Lambecius idézett helyén erről egy szó említés sincsen, még bizonyításra vár.

A tulajdonképeni szöveg a kéziratban a 2b levélen — minden felírás nélkül — az első fejezettel következőleg kezdődik: »ANTEA Quam ad docendi studendique precepta veniamus haudquaquam a proposito nostro alienum esse uidebitur primum vt quum eis preceptor extrinsecus tradere non potest, discendi cupiditatem ipsi per se sponte illam arripiant etc. és a 33^a levélen a 19-ik (számozatlan) fejezettel végződik a következő szavakkal: »et quam tui ingenii opinionem concitasti etiam superare possis. Verone XVIII. Martii 1459.« Ez évszám a munka keletkezésének idejére vonatkozik; a kézirat másolási idejét nem ismerjük.

Reánk nézve különös fontossággal bír a kézirat 14-ik levélnek egy lapszéli feljegyzése, mely a rubricatortól származik s Janus Pannoniusra bír vonatkozással.

Ott ugyanis, a hol Baptista Guarinus azt fejtegeti, hogy az ő atyja vezetése mellett a görög nyelv elsajátításában egy év alatt mily haladást tettek némelyek, s nagy emphasissal írja: »Vidi

¹⁾ Fragmenta Rer. Litter. in Hung. I. 20. 1.

ego contra nonnullos et huius lingue nonminus quam romane doctissimo parente meo posteaquam nostrarum fundamenta contigerant uno anno in graecis tantum profecisse, ut quos nunquam uiderant libros per se in latinam sic intregre fideliterque conuerterint ut ab omnibus facile probarentur,« a lapszélén a rubricator kezétől ez áll: »De Jano pannonio intelligit nunc Episcopo Quinque ecclesiensi.«

Ebből megtudjuk tehát, hogy Janus Pannonius a görög nyelvet egy év alatt annyira elsajátította, hogy képes volt bármely görög könyvet latinra híven és jól lefordítani. A feljegyzés tehát irodalomtörténeti becses bir, mert Janus Pannonius görög nyelvismereteiről egykorú bizonyóságot nyújt.

A kézirat 33^a levelén, a hol a szöveg végződik, két vonalnyi üres köz következik, mely után ugyanazon másoló kéztől ezen vers áll:

»Quem iuuenis sapit iste senem probat ecce libellus.« Ezzel Baptista Guarinus munkája be van fejezve.

A kézirat záradékát Veronai Guarinus levele képezi fiához Baptista Guarinushoz, kit ezen munkája alkalmából emelkedett hangon lelkes szavakban üdvözöl. A levél a 33^a levelén »Guarinus Veronensis« vörös felirattal bir s következőleg kezdődik: »GUARINUS baptiste Guarino filio iocundissimo. Salutem. Quociens nuncium de te accipio, tocies novo quodam me afficis gaudio adeo tecum certare uideris, vt cum alios aut superare aut equare studeas, quiescere nescias nisi melior quam heri fueras a te ipso censearis, preclaras imitatus arbores, que prioribus novas semper frondes novellos in dies addunt ramulos, donec letus consurgat in aetera vertex. Nuper agesilaum tuum acceperam, studiorum tuorum primicias vel potius delicias, et quidem amabiles, qui veluti propago quaedam late serpens te ipsum nomenque nostrum hetruscas diffundit in oras. Nunc autem reueniens a te Leonellus frater amabilis, alteras studiorum tuorum ἀπορχιας attulit ingenii tui acerudicionis argumentum sane celebrabile tenendum in studiis ordinem adolescentibus, proinde ac germinantis incunabula discipline« etc.; végződik a 34^b levelén a következő görög szavakkal: »πείθου μοι, πείθου πᾶι φίλτατε. Ε

Ferraria XVII. Aprilis 1459.« E levéllel a kéziratnak vége szakad, a mint ezt a kék tintával írt: »FINIS« szó bizonyítja.

Még egy üres hártylevél következik s ezzel a könyv tartalma ki van merítve.

A kézirat kötése egykorú préselt barna bőr, virág arabeszk díszítéssel.

A kötés az egyik táblán ép, a másik tábla bőrborítékából azonban egy darabka ki van hasítva; újabb időben a könyv hátát barna bőrrrel restaurálták.

A kézirat egykor vaslánczczal volt megerősítve, a mint ezt az egyik táblán látható vaskampó-nyomok határozottan tanúsítják. Az egykorú vágás azonban sem aranyozva, sem színezve nem volt.

A táblákat összekötő rézkapcsokból három rézlemez és négy kapocsszeg még megvan.

Ezzel a codex ismertetését befejeztük. Ez alkalommal kötelességünknek tartjuk, a jenai egyetemi könyvtár elöljáróságának, azon liberalitásaért, hogy a codex használatát nekünk megkönnyítette, hálás köszönetünket kifejezni.

BAPTISTE VARDI

bellus id nobis

MAFFEE

SE

FEST SE MAFFEE

carissime, ca sic mori

et ingenii tui elega

ntia ut sponte tua nō in diui

cis aut maioriū imaginibus

que tibi larga manu fortuna

prebuit, sed in uirtute veram

nobilitatem repositam esse antea

iudicares. Tam ex Iuuenalis

nri Satyra, qua eam materia

dilucide absoluit, sic nuper eā

opinionem animo tuo inhesisse

cognoui, ut ad expectanda hec

humanitatis studia, multo fer

uencior et alacrius euaseres. Eapp

boni preceptoris officium esse duxi.

Insigne hoc est
Matthie Regis. Hon
garia foris, an
quem hic misit
Cobex ab Ipso
rino. vide Lamb
II B.M. (af. c.
p. 994.

Hasonmás a jeni corvin-codex czimlapjáról.